

Írói gondok

Hogy mire figyelünk, azon fordul meg, hogyan állunk meg az életben. Ha folyton a „múló” időre vigyázunk, attól az idő megáll, visszanez ránk és — mint vad (ember és állat) — ránk támad. Idősödve fokozottan nem tanácsos az időre túl sok időt pazarolni. A múlás — az ellenséges idő — leghatásosabb ellenfele a tevékenység. Ha rá se hederítünk az időre. Ha az ő támadása előtt mi foglaljuk el magunkat. (Mint az egész XX. századi civilizáció, hogy istene kimúlását feledhesse.)

Így értendő, hogy korosodó korunkban az idő kategóriája helyett a munka kategóriájában gondolkodjunk. Hogy időnket ne időmúlással mérjük, hanem tennivalóval. Az marad örök ifjú, akinek tennivalója mindvégig teremtő tevékenység: az életet szolgálja. Vakon, karszékbe szögezve gyerekkocsit tologatni is az életszolgálat egyik legüdvözítőbb, teremtést (teremtőt) segítő formája.

*

Magyarországon volt trojka, még száz éve is. A délibábok hőse „rövid szekéren s három friss egéren” vágat — legtöbbször ugyan vánszorog — az „alföldi buckákon, fenyéren”. Elragadtatva ülök mellette: be nem telő élvezettel olvasom újra Arany László kis eposzát. Régtől őrizte remekként az emlékezetem. De amióta utoljára a kezemben volt, tovább érlelődött: tiszta jó szesz. Pedig szerzőjének első műve; huszonnyolc éves, amikor 1872-ben kinyomtatja, névtelenül; nehéz nevet visel: Arany Jánosnak a fia.

A táj unalma fölpezsdít, oly mesteri a kommentálása. A szekérdérékban a másik szomszédunk mintha Goncsarov volna. De a versesregény hőse nem Oblomovszármazék. Anyeginhez is csak annyi a köze, amennyi Anyeginnek Childe Haroldhoz; Puskinhoz Byronhoz. A mű azáltal hitelesen magyar, mert hőse a föld bármely helyén megállna a talpán, épp csak magyar földből sarjadt, örök emberi tulajdonságokkal és — végzettel. Föltörni vágyó lélek, akinek a kor, úgy hiszi, nem ad szárnyakat. Ifjaink kezébe alig adhatnánk tanulságosabb lelki tájékoztatót. A bitnikek sem a mi időnk szülöttei. A klasszikus stanzák, a káprázatos rímek egy száz év előtti magát-szétszóró lázadót, egy még csak álmában üvöltő fiataalt léptetnek elénk. Neve akkor: Hübele Balázs. Ez a név ma megmosolyogtat; szerzője megkönnyeztetésre szánta.

A mű tömeges újraolvasása nálunk is közmedicina lenne. Ez a kezemben levő kiadás Bukarestben jelent meg, Veress Dániel gondozásában, ő látta el tartalmas, hasznos jegyzetekkel.

* Illyés Gyula hagyatékából.

Jó tájékozottsággal mutat rá, hogy ez a játékszín gördülékeny költemény a mi zord realista regényünk; szatírájának ostyába takart keserűségével az „Elveszett illúziók, a Hiúság vására, a Vörös és fekete, a Zöld Henrik, a Bovaryné típusú művek helyét volt hivatott betölteni.”

A huszonnyolc éves szerző ötvennégy éves korában halt meg, elkomorult jószágként. Ha csak tehetséget örökölt volna a nagy és híres apától! De rászállt a vagyron és a mélabú is. Nem fért bele — ahogy nevezte — a Schwindel világába.

Özvegyét ismerhettem még én is; egy könyvnapi sátorban ült, második férje oldalán, matrónaként. De ettől mintha Hübele Balázs is valamiképpen kortársammá lett volna; egyszeriben még hitelesebb lett — bennem. Noha csak a jó mű győzi le agyunkban az idő uralmát.

*

Igen, azért írok, ha csak félórát is naponta, hogy hassak. A romló idegeimre. Hogy békét teremtsék. Magamban; az elmúlással.

*

Miért is nem adom ki az újabban írt verseket? A paraszt sírontúli zsgoriságából? Hogy maradjon valami értékesíthető Annak számára, akinek e világi nyugalma nélkül nekem síri nyugalom sem lehet?

Mert hátha javítok még rajtuk.

Hogy legyen jogom javítani rajtuk szabadon.

Nem emlékszem, melyik francia szobrásról hallottam még az ifjúi Párisban az anekdotát, ha ugyan maga az anekdota is nem pusztán anekdota volt.

Maillol volt vagy Bourdelle a hőse, olyan rangú s már tekintélyű, akinek múzeumban is álltak márványai. Maga is meg-megnézegette azokat. Így esett, hogy az egyiken fogyatékoságot talált. De szerencsére meglelte rögtön, hogyan is tegye jóvá.

Tíz-tizenöt percnyi véső-ütögetéssel, ahogy nézte.

Hivatalosan engedélyt kérni hozzá bonyolult lett volna, hosszadalmas; és nem is bizonyos, hogy eredményes. Hisz a szobrot úgy vették meg amilyen akkor volt; ahogy akkor a zsűrinek tetszett.

Egyszerűbbnek mutatkozott: zsebre tenni két kis szerszámot és azokkal ügyeskedni, kilesni az alkalmas pillanatokat, amikor épp nincs látogató a teremben.

Maillol — vagy Bourdelle — ezt tette s a terv megkezdése után egy óra múlva a kerületi rendőrsőrn volt, rendetlen hajzattal, szakadt nyakkendővel. Mert a teremőr mégiscsak észrevette, majd a magát semmi irattal igazolni sem tudó, tagbaszakadt s munkaeszközeit ezúttal egyébre is fölhasználó merénylővel birokra kelt, mert azt csak úgy sikerült, már a sarki rendőr intézkedésére kocsiba készíteni törvényes szín elé vezetendő.

Nemcsak vallatás és vallomás lett a dologból; hosszú elvi, majd igazságszolgáltatási vita: joga van-e az alkotónak változtatni a művén? Persze, hogy van. S van-e joga vajon a mű tulajdonosának ragaszkodni az alkotás épségéhez? Természetesen.

Ez az úgynevezett szellemi — azaz nem tárgyi — mű vajon mikor kerül ki alkotója tulajdonjogából? Szép Ernőt maga Babits marasztalta el egyik versének egyetlen szónyi megváltoztatása miatt. A baráti — és a szóbelinek maradt — vita oda torkolt Babitsnak (a bíró-finak) irányításával, hogy a megszokás is valamiféle jogsultság: olyan természetű a lélek területén, mint a szolgalmi jog a földbirtoklásban.

Tudjuk, Tolsztoj elé nem lehetett odatenni régibb könyveit, máris tintába mártott tollat, ceruzát forgatott az ujja, jobbító ötletet a feje. A Háború és béké-t állítólag hétszer írta át, az első közzététel előtt.

Ám hasonlítam inkább magamat családunknak ahhoz a hajdani legendabeli tagjához, aki, hogy kitörjön a sorsból, évről-évre eladnivaló malacokat szaporított, több hídlásnyit, de hiúságában oly tetszetősre akarta nevelni őket, hogy eladásukat vásárról vásárra addig halasztgatta, míg nyakára nem nőttek, mindenéből ki nem pusztították. Nekem már harminc efféle darabom, versem szorong ólban, ahogy tegnap, a prezumpatív megnyugtatásomra megtekintettem.

*

Gondolhatnám, hogy mindezek holmi elősugallatára történt a Tükrök című egykori négy sorosnak ugyancsak tegnapi véglegesebb átcsiszolása, illeténre:

*Fordítom fõm kortársaim elõl.
Arcuk megannyi dermesztõ tükör:
ott — szívem kihagy, ha látom —
ott ront felém törve-zúzva halálom!*

*

Uni bene, ibi patria, azaz magyarra téve e szavak: hazám ott van, hol dolgom jó van, vagy még szabadabban, pontosabban: ott a hazám, hol tele a szám; a híres mondásnak kár korán bedõlni; századunk erre tanít. Nincs tehát ott haza, ahol az egyén (más által fizetett) életbiztosítást nem remélhet, hogy haláláig minden *bene* lesz. Hogy a hazát nekünk is alkotnunk kell, az X. X. számára olyanféle követelmény, mintha édesanyánk világrajotte körül is nekünk kellene bábáskodnunk.

*

Feketén a vörös erdők-felől akkora varjú jött, mint egy hizott tyúk. A nagyságától, a lustaságától, meg hátán a zsiros napfénytől még feketébbnek látszott. Rászállt a már gyér levelű cseresznyefa egyik oldalágára. A csaknem kopasz ág hegyére. Az ág nyomban hajolni kezdett, mint aki földig meg sem áll. A varjú fele úton, épp lústa elhelyezkedése után rebtent föl róla, a méltatlankodástól még súlyosabban és feketébben.

*

Az én idősödési tapasztalatom. A mondandó elbizonytalanodásával nemcsak a beszélt nyelv stílusa, mint hajdan; a tekintetek is dadognak. A selypítő nyelvek mintájára vannak selypes, raccsoló, sőt orrhangú szemek is.

*

Kellő mennyiségben a sötét úgy megpihentet, hogy valósággal kiöblíti az agyam. A modern ember nagy hiánya az is, hogy mondhatni soha sincs nyitottan működő érzékszervekkel sötétben, hanem mindig csak világosságban. Ébren sötétben időt tölteni pazarlásnak tetszik. Azt hisszük, hogy a fény kihunyásával rögtön aludnunk kell. Szemünket ösztönösen lehunyjuk, mint a félelmes, kéjes pillanatok közeledtekor.

*

Hetvenhét év. Most már igazán nincs egyebem, mint a jövőm. Túl a síron.

*

A legtöbb vallás akkor veszítette el az Istent, amikor már szentül hitte, hogy az övé az egyetlen.

*

A szélben minden távoli hang jajongássá válik, a muzsikaszó is.

*

Apám legidősebb testvérénje rákényszerült (már öregen), hogy belépjen református templomba is. Arca megfeszült, összevont szemöldöke alól a pillantásai, mint a repülő kereső sugárkéve. Templomban Isten csak katolikusban lakhatott. Ez a lak tehát csak az ördögé lehetett, a szemmel is látható ördögé. Lent szorosan anyám karjába fűzte a karját. Kijövet rögtön úgy húzta ki, hogy egy kicsit el is tolta magától. Csak odahaza, kötényföladáskor simogatta újból, sőt ölelte; mert hisz őt ő szívből kedvelte; egyetlenként a vakbuzgó sógornék közül.

*

A nagymiséről kitóduló férfiakra (Ozórán) a föllélegző „na végre” volt az arcukra írva. Az asszonyokéra: „hát kezdődik újra!” Az előbbiek letettek egy gondot, az utóbbiak fölvettek.

*

A vasútvonalak egyre egyenesebbek, egyre céltudatosabbak: egyre — emberietlenebbek. Valamikor a kis dombok közt a vicinális vonatok úgy kanyarogtak, hogy szinte a farkukat is csóválták a látásukra kiszaladt gyerekeknek.

*

„Egymásnak adták magukat”. Ez csak a kezdet. És: elveszítették magukat? Egymást, egyszerre? Vagy csak egyik a másikat? És időtartamra, vagy véglegesen?

*

A megjegyzésre, hogy a kisebbségi népeknek nincs saját sajtója:
— Egymillió példányban jelentetem meg a lapjaikat! — dörgi a választ, rögtön ingerülten, egy-egy érzékeny Despota.
Az állam költségén.
Egymillió reklámcédula, vagy repülőgépről leszórt hadparancs.

*

Egy rövidebb-hosszabb korszak szellemi termékét nem úgy kell nézni, mint ugyanannak a korszaknak a búzatermését. Ha satnya, de ha még kalásztalan is, tartósan az nem istenverés, az ország abba nem pusztul bele. Egy nemzet szellemi élete tud olyan is lenni, mint a karszti patak. Hosszú távra eltűnik, aztán szinte megfrissülve, megerősödve bugyog föl, olyan helyen, ahol senki sem várta. Ez az áldása annak, hogy az írás megmarad, a művészet örökigényű; ezért nem üres vigasz, hogy: „majd az utókor!”

S a felelősség — az utókor iránt?

De hisz az utókor: az én húsom húsa, az én vérem vére. Magamért meg kinek felelek? Az utókor előzetes összeszidása: a legmélyebb lélekvizsgálás. Az öröklét — egy nemzet „öröklétének” — hitében!

*

Kiirtandó soraimból (tiz évre visszamenően), akár helyettesítés nélkül: ódzkodni, óhatatlanul, annak okán, hogy... sor kerül rá, nem véletlen, hogy... azt váltotta ki belőlünk, hogy...

*

„Öntől kérem, döntse el, van-e tehetségem, áldozzam-e továbbra életemet arra, hogy...”

Tudatni műkedvelővel, hogy mondjon le az írásról, a festésről, a műbírálatról, van oly kínos orvosi főladat, mint beteggel közölni, hogy mondjon le a gyógyulásról.

*

Kassákot azért lehetett szeretni, mert élő személyt nem szeretett, hanem csak ügyet (ügyeket, mert hisz sok volt neki) s önmagát is csak, mint a soros ügy hivatott megtestesítőjét szerette, gyermekes keresetlenséggel, erős túlbecsüléssel. Kitartani pedig azért illett mellette, mert annyian elhagyták; a középtehetségűek azért, mert társaságában nem futottak föl, a tehetségesnek bizonyulók pedig, mert társaságában az előbbieket folytán természetsszerűleg nem futhattak egyéni pályát. Remek és csüggeszhetetlen csapattoborzó volt, de híjával seregegybetartó képességnek s belátásnak; vagyis olyan abszolút vezér, aki még rohamban — közelharcosnak sem — engedett szívesen egyéni magatartást. Oly fontos volt neki, csak neki minden kis cseppeté, hogy a rejtelmes nagy ügy — a magyar avantgarde — esedékes háborúját szerencsésen elvesztették. Maradt a partizánkodás.

*

A még mostanában is az elgondolkodtatóan sokszor ismételt *epiteton*, hogy *utolsó* (— néha: legutolsó —) *nemzeti költő*: dermesztő ítéletet mond ki. Nem a költőre, hanem a nemzetre. Azt mégpedig, hogy a nemzet napjai meg vannak számlálva. Hogy van vágy, amely már az utolsókat számlálná. (Vagyis nem úgy, ahogy hajdan Déry, Adyt temetve). Éluard, Aragon és (nemcsak francia) társainak férfikori nagy verseire nem ez volt a jelző. Minden jó költészet lényegében nem lehet más, mint nemzeti. Nem azért, hogy közössége legelső és legörökebb összefogó kévekötélét, az anyanyelvet teremti, védi és tökéletesíti.

Szent, mert hisz vallásos vágy is, hogy eltűnjenek, mint versengő, egymással harcoló táborok egykor a különböző nemzetek is; egy mennyei jövőben együtt a különböző országokkal, anyanyelvekkel, vallásokkal. Ennek a boldog internacionalizmusnak azonban éppen az egyebek közt nemzetinek is mondható költők az előmunkásai, útcsinálói; tehát még csak nem is utóvédjei, hanem avant-garde-jai.